

*Bartók Béla romániai
hangversenyeiről*

BARTÓK BÉLA ROMÁNIAI HANGVERSENYEIRŐL*

BENKŐ ANDRÁS

Bartók Béla halálának negyedszázados évfordulója alkalmából előadóművészetének néhány vonását szeretném érzékeltetni — romániai hangversenyeinek kapcsán.

Az 1920-as esztendők elején Bartók egyre nagyobb súlyt helyezett előadói tevékenységére. Ebben minden bizonnyal szerepet játszottak az első világháború viharos eseményeit követő válságos körülmények is, hiszen még 1926-ban is utal arra belényesi ismerőséhez írt levelében, hogy anyagi nehézségek miatt kénytelen továbbra is hangversenyezni.

Bécs és Berlin kivételével külföldön úgyszólván alig ismerték Bartókot, mások és saját műveinek hivatott, ihletett tolmácsolóját. 1922 az első nagy európai — londoni és párizsi — előadásikerek éve. Ekkor kerül sor első romániai hangversenykörútjára is, melynek rendezésével Rezik Károly fáradozott. Későbbi hangversenyeinek szervezését Romulus Orchiş, az Újságírószervezet a Román Zeneszerzők Társasága, illetőleg a Bartókot képviselő hangversenyiroda foglalkozott. 1922 és 1936 között tíz alkalommal fordul meg Bartók Romániában, s majdnem negyvenszer lép fel. A Demény János zenetu-

* Részlet a KRITERION könyvkiadónál 1970-ben megjelent kötetből.

dós által összegyűjtött gazdag sajtóanyagot, újságírókkal folytatott beszélgetéseket, kortársak visszaemlékezéseit kiegészítve eddig ismeretlen hangversenybehangozó cikkekkkel s beszámolókkal, ma minden romániai nyilvános hangversenyéről rendelkezünk zenei krónikákkal, kritikákkal.

Az *utak, hangversenyek száma*, kis hullámzással, lényegében csökkenő tendenciát mutat:

	esztendő						
	1922	1924	1926	1927	1933	1934	1936
Turnék (utak) száma	3	2	1	1	1	1	1
Hangversenyek száma	11	12	4	5	2	2	1

Ez a jelenség bizonyos mértékig általában is érvényes Bartók hangversenyeire. Romániai viszonylatban további magyarázatot találunk az 1929-től egyre súlyosabbá váló gazdasági válságban s a második világháború előtti feszült politikai légkörben. Hangversenyrendezési, anyagi természetű kérdések az első turnék idején ritkábban merülnek fel. Az első évekből csak az 1922-es nagyszebeni hangversennyel kapcsolatban hallunk arról, hogy anyagi kockázat gondja aggasztja az ottani hangversenyrendezőt. Később, a harmincas években a hangversenyrendezés, mint két korabeli sajtódokumentum is bizonyítja, elsősorban anyagi nehézségeken múlik. 1925-ben felveti a kérdést az egyik aradi lap is, amely elkészíti az 1925-ös esztendő hangversenymérlegét, s a zenei évad szegényességének három okát látja:

a) óriásiak a kiadások, s ezek között legnagyobb a vígalmi adó (32%);

b) a külföldi művészek igen magas honoráriumot kérnek, e művészek koncertjeit drágította a fellépési engedélyek megszerzése, a vízum-, útiköltség s esetleg egyéb kiadások (szálloda, étkezés, stb.);

c) ezekből kifolyólag csak magas helyárrakkal lehetett külföldi szereplővel hangversenyt rendezni.

Hogy némi fogalmunk legyen a honoráriumokról, az Aradi Közlöny nyomán idézzünk néhányat az 1924—1925-ös év fellépési díjaiból — dollárban:

a) Hubermann: 1 000

b) Saljapin: 3 000 + útiköltség

Ehhez képest igazán szerény igényű volt:

a) Jean Anastasiu: 100

b) Helge Lindberg: 140

c) a Waldbauer-Kerpely-vonósnégyes: 100

d) Sándor Erzsí: 120

Ez utóbbi csoportba tartozik Bartók is 100 dollárral.

Ilyen körülmények között érthető, ha egyik-másik lap panaszkodik a drága helyárrak miatt, s csak egészen kivételes rendezés tud alacsonyabb beléptidij mellett is kellő számú hallgatót s kellő bevételt biztosítani. Külön érdekessége a szatmári hangversenynek, hogy a helybeli zeneegyesület tagjai számára rendezik, s a főpróbára munkások és diákok belépése díjtalan.

Az 1933-as kolozsvári hangverseny rendezéséről az újságíró szervezet elnöke „vall”, s hiteles betekintést nyújt a rendezés berkeibe. Kiderül a cikkből, hogy az akkor már nemzetközi hírnévnek örvendő Bartók hangversenye sem zárul számottevő tiszta jövedelemmel. Üzleti oldaláról tekintve a dolgot, Szász Endre számokkal bizonyítja, hogy nem fizetődik ki a rendezés. Marad az erkölcsi elégtétel: néhány száz ember játszani hallja Bartókot. Ezt megteszi egyszer-kétszer egy testület, hangversenyrendező azonban aligha fáradozik csak az erkölcsi sikerért. Szerencsére, a nehézségek ellenére is, így vagy úgy, de sor kerül a hangversenyek lebonyolítására.

Romániai hangversenyei *műsoranyagát* — mint általában — Bartók messzemenő gonddal állítja össze. Műsorpolitikájának vezérgondolata: a népek testvérválása. Igaz, hogy ezt később s zeneszerzői tevékenységére vonatkoztatva fogalmazza meg egy Octavian Beu-hoz írott levelében, de előadóművészként már ekkor is, ezt is szolgálja. Ezt itt egy konkrét példával szeretnők alátámasztani. *Romániában nem szerepel egyetlen alkalommal sem úgy, hogy a román népzenében gyökerező valamelyik alkotása el ne hangzana — a román népzene, a román nép iránti tiszteletből.* Aprólékos mérlegeléssel, körültekintéssel állítja össze műsorait az egyes városok részére, kezdve a címekekkel, folytatva fordításaiikkal s végezve a művészi szemponttal.

Saját műveiből két zenekari darabja (*Két arckép, Rapszódia zongorára és zenekarra*) mellett dalok (*Nyolc magyar népdal énekhangra és zongorára* négy száma), kamarazeneművek (*Első vonósnégyes, Második hegedű-zongora szonáta*) s főleg zongoradarabok hangzottak el (*Allegro barbaro, Gyermekeknek, Három burleszk, Improvizációk magyar parasztdalokra, Három rondó, Két román tánc, Kilenc kis zongoradarab, Négy sirató-ének, Rapszódia, Román népi táncok, Román kolindadallamok, Suite, Szabadban, Szonáta, Szonatina, Tíz könnyű zongoradarab, Tizenégy zongoradarab, Tizenöt magyar parasztdal, Vázlatok*).

Saját művei mellett az európai zenekultúra legnagyobbjainak — Bach, Mozart, Beethoven, Brahms, Chopin, Liszt, Debussy — alkotásait tolmácsolja elmélyedő, lényegét feltáró s e nagy alkotásoknak kijáró tisztelettel. Felújít már-már feledésbe merült szerzők műveiből — Domenico Scarlatti, François Couperin, Della Ciaja, Rossi, Marcello, Purcell —, s önzetlen odaadással népszerűsíti nagy munkatársának, Kodály Zoltánnak zongoraműveit is. Egyes darabok gyakrabban hangzanak el, mások ritkábban. Kivételes esetben bemutatóként is. E művek részben a magyar, részben a

román vagy szlovák népzeneben gyökereznek, s közvetlenül szolgálták egymás művészetének megismerését, megbecsülését. Az 1926-ban s azután keletkező művei ízelítőt nyújtottak az első szintézisre törekvő, nagyobb műfajokat is birtokába vevő zeneszerző stílusból.

A műsorok ilyen összeállítása egyrészt közel hozza a zenei fejlődés múltjának időtálló értékeit, másrészt megismerteti a közönséget kora modern műveivel is. Az előadó-Bartók révén nemcsak a közönség, hanem a szakemberek is közelebb jutnak a *zeneszerző-Bartók*-hoz, s rajta keresztül a XX. század művészetéhez. Ugyanakkor a hallgatóság felfigyel *Bartóknak, az embernek* néhány markánsan kirajzolódó jellemvonására is.

Talán nem érdektelen, ha számba vesszük Bartók hármias jellemzését a romániai hangversenyek kapcsán megjelent írásokban, összegezve a fontosabb jelzőket:

az előadóművész

— aprólékos gondosság	— eredeti felfogású
— abszolút tökély	— erős, erőtéljes
— bámulatos színérzék	— eszményien tökéletes
— bensőséges melegség	— felülmúlhatatlan
— briliáns technikájú játékos	— fényes
— a hangszer bravúros mestere	— finom, tiszta, utólérhetetlen staccatók
— csalhatatlan muzikalitás	— finom, felülmúlhatatlanul finom
— csillogó	— fiatalos erőteljesség
— csodás	— fölényes
— delejes erejű	— gyöngéd
— elkápráztató, elkápráztató virtuozitás	— gyöngyöző kalapácsjáték
— elhatárolt crescendók és diminuendók	— halk és mégis robusztus egyéniség
— elmélyedő	— halhatatlan
	— hangszerét uralja

- igazi mestertechnikával rendelkezik
- hangulatkeltő a játéka
- imponálóan virtuóz
- kiváló pianista
- kongeniális költőien elmélyedő lényeket feltáró
- lenyűgöző, lenyűgöző varázsú
- magasrendű a zenei intelligenciája
- magával ragadó
- maradéktalanul azonosítja magát más szerzővel
- megdöbbentő temperamentumú
- megértő
- mesteriek dinamikai árnyalatai
- mély intelligenciájú
- nemesen egyszerű
- nem hatásvadászó
- nem különködő
- nem öncélú a technikája
- ördögös technikájú
- poézisre valló a játéka
- póz nélküli
- pompázó szépségek felidézője
- precíz
- részletei csiszoltak
- sajátos a disszonancia-megszólaltatása
- sajátos a technikája
- stílusos a játéka
- színdús a billentése
- a színezés ezermestere
- szuverén ura minden színnek, színhatásnak
- tempói csalhatatlanok
- tökéletes a beleélése az előadott műbe
- tökéletes a technikája
- tudatosan higgadt
- utólérhetetlen
- világos, világos a közlése
- világos a dallamrajza
- virtuóz kísérő
- a zongorát okresztrálisan kezeli

a zeneszerző

- bátor
- békótlan
- csapongó
- elemezhetetlen
- eredeti
- fenséges
- formái tökéletesek
- forradalmi egyéniség
- gátakat törő
- hangszerelése bravúros
- hangszerelése monoton
- igazmondó
- kifejező
- kikristályosodott
- kivételes tehetség
- komor

- közvetlen
- még nem értéssel, részvétlenséggel küzdő
- nagy, eredeti tehetség
- nehéz
- nyugtalan
- önérzetes
- öserejű
- őszinte
- prozódiaja helyes
- színes
- telivér muzsikus
- teljességre törekvő
- új csapásokon járó
- teremtő egyéniség

az ember

- csupa szív
- derűs
- egyszerű
- galambosz fej
- kékesszürke szem
- kissé félszeg
- csodálatos harmonikus egyéniség
- igénytelen
- hősiess
- igen közvetlen
- pénz nélküli
- igen rokonszenves
- finom vonalú arcú
- rendkívül okos szemű
- szelid szűkszavú
- magáról nem szívesen beszél
- mesterkélttség nélküli (természetes)
- lelkiismeretes
- mindent ismerni, tudni szerető
- végtelenül szerény
- zárkózott, határtalanul zárkózott

Néha árnyalatkülönbséggel ismétlődnek a jelzők, máskor a fogalom, a jelző vagy az árnyalat nem a legszerencsésebben megválasztott. A kritikus kereső, tapogatózó, esetleg éppenséggel ellentmond annak, amit előbb másnál olvastunk. Tehát bizonyosfokú szubjektív jelleg itt is érezhető, akár csak egyik-másik írás egészén.

Hogyan lehetséges, hogy ugyanarról a szerzőről, ugyanarról az előadóművésztől, ugyanarról a műről, sőt ugyanarról az előadásról, — ha ritkán is, de ellentmondásosan vélekedjenek a kritikusok?

Nem akarunk hosszasan időzni e lényegében zeneesztétikai kérdésnél, mindössze emlékeztetni szeretnénk arra, hogy a zene sajátos vonásaiban eltér némileg a többi művészettől, s így ez a jelenség a zenénél egy fokkal indokoltabban jelentkezhet. A leírt kottakép életrekeltője — a zenemű előadója — fontos közvetítő szerepet tölt be alkotó és közönség, zeneszerző és hallgató között. Ha az előadó személyek kikapcsoljuk (kivételes, ritka esetben a hallgató maga szólaltatja meg a művet, ez azonban rendszerint nem nyilvánosságnak szánt), úgy is adódhat eltérés a zeneszerző elképzelte és a hallgató felfogta mű között. A hallgató műveltségi foka, lelkiállapota (diszponáltsága), akusztika, temperamentum, a hangszer minősége s egyéb tényezők együtthathva nagy különbséget okozhatnak a hatás végeredményét, a mű összbenyomását illetőleg. Mindehhez — s ez az általános jelenség — be kell iktatnunk a két pólus (mű—hallgató) közé az előadót is, aki maga is egyéniség, s akinél a diszponáltság, műveltségi fok s egyéb tényezők szintén előidézhetnek árnyalatkülönbségeket a megszólaltatásban. De adódhatnak különbségek még abban az esetben is (mint például Bartóknál), ha a zeneszerző maga adja elő művét. Az élő zene hatása, ereje, varázsa a gépzenével szemben éppen abban áll, hogy sohasem ugyanaz!

Ami ilyen sokszoros áttételen keresztül valósul meg (kottaképtől a hangzó muzsikáig), a dolog természeténél fogva leszűkítve, szavakba foglalva a krónikákban, kritikákban további eltolódást okozhat, hiszen belép az eddigi láncba a krónikás-kritikus egyénisége, aki szintén egész sor külső-belső mozzanat teremtette körülmény között találkozik a művel s kísérli meg szavakkal rögzíteni élményeit. Nehéz vállalkozás ez, hosszasan lehetne értekezni róla, s csak költői, írói adottságokkal rendelkező és a zene szakterületén is otthonosan mozgó egyéneknek sikerül viszonylag híven visszaadni mű és közönség, előadó és hallgató találkozását.

Zenekritikánál figyelembe kell vennünk még egy tényezőt. Az új alkotások a bemutatáskor általában még nem jelentek meg nyomtatásban, a kritikusnak tehát nem áll módjában előre áttanulmányozni a műsorra tűzött művet. Bartók romániai hangversenyein elhangzott szerzeményeivel kapcsolatban néhány esettől eltekintve ez a helyzet. Ritkán történik meg, hogy a kritikus eljár a próbákra (mint például Alfred Alessandrescu), s ott szerzett tapasztalatait is felhasználva írja meg cikkét. Az *egyszeri* és *első* hallás tehát újabb lehetőségeket — hogy ne mondjuk: veszélyeket — tartogat a szubjektív elem érvényesülésére. (Napjainkban a modern technika révén lényegesen jobb a helyzet: magnetofon-szalagra lehet rögzíteni az elhangzott művet, s a kritikus annyiszor hallgathatja meg, ahányszor éppen akarja, — igaz, legtöbbször még mindig partitúra nélkül.)

Mindezeket azért említjük, mert némileg indokolják a kritikákban jelentkező s esetleg egymásnak ellentmondó árnyalatokat, valamint a szubjektív elem viszonylag nagyobb súlyát a zenei írásokban. (A verskötetet, regényt stb. ismertető irodalomkritikus előtt ott áll a nyomtatott kötet, a kiállított képzőművészeti alkotásokat a műbíráló több alkalommal és meghatározatlan ideig is tanulmányozhatja. A zene időben elhangzó művészet lévén, a zenekritikus feladata egy árnyalattal nehezebb volt, s némileg ma is az. Talán legközelebb állnak a zenéhez ilyen szempontból a színházi előadások s a szavalóestek.) Így részben érthetővé válik, miért olvashatunk ugyanarról a Bartók-műről vagy ugyanarról a Bartók-előadásról homlokegyenest ellenkező állítást (például a Rapszódia hangszereléséről, az előadásban a szóló és együttes viszonyáról stb.). Az egymásnak merőben ellentmondó írások esetében (ilyen a romániai hangversenyekkel kapcsolatosan szerencsére alig akad), elvileg hozzá nem értés vagy rosszindulat is felmerülhet. Bartókkal kapcsolatban viszont a tartózkodó írás is ritka, zeneszerzői jelentőségét kétségbe-

vonó meg alig akad. A Bartókról, hangversenyeiről szóló írások meglepően egyöntetű tiszteletéről, sőt hódolatról tanúskodnak. Néhány szórványos eset csak kivételként erősíti a szabályt, s a nagy összhangban elvész a disszonáns elem, mely nélkül a kép nem lenne teljes s főleg: nem lenne elég hiteles.

Külön érdeme a korabeli sajtónak, hogy nagymértékben készíti elő Bartók szerepléseit. A beharangozó hírek, írások között természetesen nagy a különbség, — az üzleti jellegű hirdástól az életművet felmutató, alapos előkészületre valló írásokig minden változat képviselve van. E beharangozó hírek néha idéznek korábbi tanulmányokból, vagy a színvonalas propaganda célján túlmenően néhány sorba sűrítenek lényeges vonásokat. Ugyanígy minőségi különbségeket észlelünk a beszámolóokban is. Egyesek megelégszenek a krónikás rögzítő módszerével, mások lélektani, esztétikai, zenetörténeti keretben vizsgálják a Bartók-kérdést, igyekeznek átfogó választ adni a felmerült problémákra. Bartókról, hangversenyeiről a hazai zenei — kisebb mértékben az irodalmi-élet legjelentősebbjei nyilatkoznak. Molter Károly, László Árpád, Járosy Dezső, Guttman Miklós, Delly Szabó Géza, Bródy Miklós, Szelle Károly s főleg Seprődi János. Figyelemre méltó, hogy számos román és német szakember foglal állást Bartók művészetével: George Enescu, Constantin Brăiloiu, Constantin Nottara, Andrei Tudor, Emanoil Ciomac, George Oprescu, Alfred Alessandrescu, illetőleg Viktor Bickerich, Ranko Burmaz, Emil Honigberger és mások.

A krónikák, kritikák értéke viszonylagos. Néha téves adatokat tartalmaznak a műről vagy Bartók életének egyik-másik mozzanatáról. A hangjuk mérsékelten kiegyensúlyozott vagy rajongóan áradó, s csak egészen kivételes esetben elmarasztaló. A lelkesedés hevében néha túlzottnak érezhették az olvasók a jelzők egyikét-másikat. Hivatkoznak külföldi tekintélyekre, de megszólaltatják Bartókot magát is — interjúk, önéletrajz vagy éppen tanulmány formájában. Azokban az

esetekben, amikor a szakmai felkészültség az írástudó felelősségével társul, az esetleges tévedések ellenére is, kortörténeti jelentőségű írás lát napvilágot. Így az értékskála két pólusán két véglet áll: az eseményt többé-kevésbé hozzáértéssel rögzítő krónika s az elmélyült, elemző tanulmány. Stílus szempontjából is hasonló a kép: a rögtönzött jellegű tudósítástól — a gondos, sőt írói-költői igényvel megfogalmazott írásig. A két pólus egymás mellett, egymást kiegészítve teljes. Így kapunk hozzávetőlegesen hiteles képet a másfél évtizednyi idő hangversenyéletének egyes megnyilatkozásairól, melyekbe beilleszkednek Bartók koncertjei is.

A Bartókról rajzolt kép nem lehet teljesen eredeti. Sokat elmondottak már azelőtt a zeneszerzőről, az előadóművészről s az emberről egyaránt. Viszont van itt egy figyelemre méltó s méltánylásra érdemes művelődéstörténeti tény: Aradon, Temesvárt, Nagyszébenben, Marosvásárhelyen, Brassóban, Nagyváradon és Kolozsvárt az élénkebb zenei élet már szolgálhatott bizonyos alapul Bartók fellépéseihez. Fővárosi szereplései szervesen illeszkednek be a világjáró művészek — Felix Weingartner, Leo Sirota, Enrico Mainardi, Richard Strauss, Egisto Tango, Eugen D'Albert, Bruno Walter, Vincent d'Indy, Alfred Cortot, Jacques Thibaud, Arthur Rubinstein és mások — által képviselt vendéglistába. De az akkori zenei művelődési viszonyok között olyan városok is vállalkoznak arra, hogy Bartók-hangversenyt rendezzenek, mint Sepsiszentgyörgy, Szatmár, Máramarossziget, Lugos, Szászsebes, Belényes. Rezik Károlyé az érdem, hogy a romániai városok számára felfedezi az előadó Bartókot. S hogy általában véve mekkora érdeklődést tanúsít a közönség, arra legbeszédesebb példa a lugosi s a kolozsvári három-három hangverseny, néhány nap, illetve egy hét leforgása alatt.

Nem érdektelen romániai fellépéseinek *számaránya* sem. Kolozsvárnál többször (Budapestet nem számítva) csak Bécs, London és Berlin hallotta játszani Bartókot, s a Bartók-vendégszereplések táblázatában előbb sze-

repel, mint Amszterdam vagy Róma; Bukarest és Nagyvárad Zürichhel áll egy vonalban; Temesvár pedig Basellel és Firenzével vetekszik. Álljon itt egy beszédes táblázat Bartók külföldi szerepléseiről, melyet Demény János nyomán állítottunk össze:

Város	Fel- lépések száma	Város	Fel- lépések száma
Bécs	16	Basel	4
London	14	Firenze	4
Berlin	10	Temesvár	4
Kolozsvár	8	Arad	3
Frankfurt am Main	7	Lugos	3
Amszterdam	7	Brassó	2
Bukarest	5	Brüsszel	2
Nagyvárad	5	Glasgow	2
Róma	5	Haga	2
Zürich	5	Velence	2

A Bartókkal kapcsolatos írások felvetnek néhány akkor időszerűvé vált *zeneesztétikai, zenepedagógiai* kérdést is. Többen ismerik fel a tényt, hogy Bartók — s általában a modern zongoramuzsika — tolmácsolásához *át kell alakítani az előadótechnikát, a zenepedagógiának korszerűbbé kell válnia, fel kell készítenie erre is az új előadónemzedéket. Csak így válhat ez a művészet közkinccsé.*

Többen vetik fel a disszonancia-konzonancia viszonyát Bartók (s részben a modernnek) zenéjével kapcsolatban. Bartók disszonancia-konzonancia használata fejlődéstörténetileg igazolt. Sőt részben a népzene alapján is. E tekintetben igazolódik a modern szerzők legtöbb eljárása. A harmonizáláshoz hasonlóan, a dallamépítkezésben, formavilágban is új szempontok érvényesülnek, amint ezt többen is hangsúlyozzák. Itt lényegében ugyanannak a jelenségnek újabb oldalával állunk szemben. A zenei nyelv többi eleme: a dallammal, a ritmussal, hangszereléssel stb. karöltve, nem eshet ki a fejlődés folyamatából s a modern zene melódia-, ritmus-, forma- és egyéb stíluselém-ideálja természetesen szintén *más, új*; de a maga nemében ugyanúgy törvényszerűen bontakozik ki, mint a harmónia. (A romantikából való átmenetet a modern zenébe, — az átmeneti szakasz vonásaival, legutóbb Kókai Rezső mutatta be.)

E hangversenyek s általában romániai szereplései révén Bartók közelebbi kapcsolatba kerül Enescuval s a korabeli fővárosi zenei élet legjelentősebb képviselőivel, zeneszerzőkkel, kritikusokkal, népzene tudósokkal, előadóművészekkel, — Georgescuval, Alessandrescuval, Otescuval, Brăiloiuval, elmélyül ismeretsége Kiriacskal, akit annak idején bihari kötete révén ismert meg. Egy felvétel a bukaresti Athenaeum-palota előtt örökíti meg ottani baráti körével.

Az interjúanyag érdekessége, hogy ezek alkalmával Bartók néha a szokásosnál közlékenyebbnek bizonyul, s így a sablonos kérdések után itt tudunk meg egyet

s mást először terveiről, problémáiról. Innen tájékozódott híveinek tábora *A csodálatos mandarin* befejezésével kapcsolatos részletekről, de Bartók interjúiban utal a tervezett bemutatókra, átmeneti visszavonulásának okára, Brassó iránti fokozott rokonszenvére. Igaz, felbukkan itt olyan terv is, melyet máshol nem olvashatunk (indiai út), s megvalósulására sem kerül sor. Ahol csak szerét ejtheti, őszinte nagyrabecsüléssel nyilatkozik Kodály Zoltánról vagy Dohmányiról, Enescuról vagy Drăgoiról, Molnár Antalról vagy Lajtha Lászlóról.

Romániai útjai alkalmával készül róla néhány rajz. Hosszú Márton Kolozsvárt, Maczalik Alfréd Nagyváradon, Iosif Ross és I. Kapralik pedig Bukarestben örökíti meg.

Romániai hangversenyei kétségtelenül nem játszanak döntő szerepet Bartók művészi pályájának alakulásában, de tagadhatatlan tény az is, hogy az utolsó (félbeszakadt) két körút kivételével az adott időszakban kedvező benyomást gyakorolnak Bartókra. E hangversenyeiről, lelkes közönségéről (leszámítva az utolsó hangversenyek feszült atmoszféráját) több ízben rokonszenvvel nyilatkozik maga Bartók is. Erről tanúskodik Bartók édesanyjának, özv. Bartók Bélánének néhány sora is. A Seprődi és Balla családnál, a tiszteletére rendezett vacsorán a szokottnál közlékenyebb. Ez utóbbi helyen egy névjegykártyára lejegyzi Szentirmay Elemér Csak egy kislány kezdetű dalának népi változatát, mely később, némi eltéréssel *A magyar népdal* című munkájában is megjelenik.

Az 1924-es és az 1926-os bukaresti ünnepélyes fogadtatás emléke hosszú éveken át kíséri, s ellensúlyozza az 1934-es és 1936-os szerepléseinek árnyékait, hisz vaskos román népzene gyűjtésének kéziratanyagát magával viszi önkéntes száműzetésébe is, ott fejezi be a napjainkban kinyomtatásra került monumentális munka rendszerezését.

S mit jelentettek e hangversenyek a romániai közönség számára?

Betekintést nyerhetett a modern európai zene egyik igen jelentős képviselőjének művészetébe, s rajta keresztül az európai zene akkor kibontakozó legújabb szakaszába, a XX. század zenei nyelvezetének kialakulási folyamatába, s láthatta e zenei nyelvezet első szintézisét is.

Saját műveinek leghitelesebb előadása nemcsak megkönnyíti a bepillantást a század egyik zenei műhelyébe, hanem serkentőleg is hat az új művészet iránti érdeklődés felkeltésére, illetőleg a már kialakult érdeklődés ébrentartására, fokozására. Az első találkozások alkalmával a merészségeken megrökönyödő hallgatók egy része később Bartók és a modern zene őszinte hívévé szegődik.

Bartók Béla megjelenése a romániai városok pódiumán — akárcsak a már fennebb említett kiemelkedő európai művészeké — nagymértékben emeli e városok zenei életének színvonalát, műsorpolitikája pedig határozatosan munkálja a népek közti testvériség eszméjének megvalósulását, hiszen egészen korán a „jövő emberének mintaképé”-t látják benne nagyon sokan.